

IN THE CONTEXT OF THE CURRENT MORAL DEBATES, EROL GÜNGÖR AND EVALUATION OF HIS WORKS

SEVAL YÜCETÜRK - GÖKHAN ARSLANTÜRK

Öğrenci, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü
Mail: yuceturkseval@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2979-1228>

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
Mail: gokhan_arslanturk@hotmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9145-120X>

ABSTRACT

Erol Güngör, a student of Mümtaz Turhan who is one of the important names of psychology studies in Turkey, became an assistant in Experimental Psychology chair in 1960 and turned to the field of social psychology. Erol Güngör's book *Moral Psychology* and Social Ethics and his professorship thesis titled Research on the *Psychology of Values* are his works on the basis of moral psychology. In the Moral Psychology, he focuses on the psychological aspect of moral behavior. In the Social Ethics, he emphasizes the social aspect of morality and includes the concepts of state, family, law, and social justice. In the Research on Psychology of Values, he emphasizes that moral values are an important subject of psychology. These studies of Erol Güngör have contributed significantly to development of the field of moral psychology in Turkey. Despite this relationship of Erol Güngör with psychology, especially moral psychology, his name is not mentioned sufficiently in studies in the field of moral psychology. Therefore, the main purpose of this study is to emphasize the interest of Erol Güngör, as a social psychologist, in the field of moral psychology and the importance of his works in terms of psychology literature. In this study, Erol Güngör's works were reviewed from the perspective of psychology and the similarities and differences between his moral understanding and current approaches were mentioned.

Keywords: Erol Güngör, Moral Psychology, Moral Behavior, Moral Emotions, Moral Theories.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 28.10.2022

Kabul Tarihi: 13.12.2023

Yayın Tarihi: 15.06.2023

Yayın Sezonu: Ocak-Haziran

Makaleye Atıf Bilgisi

YÜCETÜRK Seval- ARSLANTÜRK Gökhan, (2023). "Güncel Ahlak Tartışmaları Bağlamında Erol Güngör ve Çalışmalarının Değerlendirilmesi". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 19 Sayı: 64. (160-179)

muhafazakârdüşünce • yıl: 19 - sayı: 64 • Ocak-Haziran 2023

GÜNCEL AHLAK TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA EROL GÜNGÖR VE ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

SEVAL YÜCETÜRK - GÖKHAN ARSLANTÜRK

Öz

Türkiye'deki psikoloji çalışmalarının önemli isimlerinden biri olan Mümtaz Turhan'ın öğrencisi Erol Güngör, 1960 yılında Tecrübi Psikoloji kürsüsünde asistan olmuş ve sosyal psikoloji alanına yönelmiştir. Erol Güngör'ün Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak kitabı ve Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar isimli profesörlük tezi ahlak psikolojisi temelinde kaleme aldığı çalışmalarıdır. Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak kitabının Ahlak Psikolojisi bölümünde, çoğunlukla ahlaki davranışın psikolojik yönü üzerinde durmaktadır. Kitabın Sosyal Ahlak bölümünde ise ahlakın daha çok toplumsal yönünü vurgulamakta ve devlet, aile, hukuk, sosyal adalet kavramlarına yer vermektedir. Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar isimli profesörlük tezinde ise ahlak değerlerinin psikolojinin önemli bir konusu olduğu üzerinde durmaktadır. Erol Güngör'ün bu çalışmalarının Türkiye'de Ahlak Psikolojisi alanının gelişmesinde önemli katkıları bulunmaktadır. Erol Güngör'ün psikolojiyle, özellikle ahlak psikolojisiyle olan bu ilişkisine rağmen Ahlak Psikolojisi alanındaki çalışmalarda ismi yeterince anılmamaktadır. Bu nedenle mevcut çalışmanın asıl amacı bir sosyal psikolog olan Erol Güngör'ün ahlak psikolojisi alanına olan ilgisini ve çalışmalarının psikoloji alan yazını açısından önemini vurgulamaktır. Bu amaç doğrultusunda mevcut çalışmada Erol Güngör'ün eserleri psikoloji zaviyesinden incelenmiş ve aynı zamanda onun ahlak anlayışı ile çağdaş yaklaşımlar arasındaki benzerlik ve farklılıklara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erol Güngör, Ahlak Psikolojisi, Ahlaki Davranış, Ahlaki Duygular, Ahlak Kuramları.

Giriş

Türk düşünce hayatının önemli mütefekkirlerinden olan Erol Güngör, döneminin sosyal meseleleriyle ilgilenen, bu sosyal meseleleri hem kültürel değerlerle hem de evrensel değerlerle ele alabilen ve sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında görüşleri bulunan çok yönlü bir sosyal psikologdur.

Erol Güngör, 1956 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenciyken psikoloji alanının önemli isimlerinden Mümtaz Turhan ile tanışmış ve ondan etkilenerek Edebiyat Fakültesinde felsefe okumaya karar vermiştir. Felsefe Bölümünden mezun olduğu 1961 yılında Tecrübi Psikoloji Kürsüsünde asistan olarak göreve başlamıştır. Asistanlık görevi sırasında sosyal psikoloji ile ilgilenmeye başlayan Güngör, 1966 yılında sosyal psikolog Keneth Hammond'un daveti üzerine Amerika'ya gitmiştir. Türkiye'ye tekrar döndüğünde sosyal psikoloji alanında bilimsel yayınlar yapmış ve çeşitli eğitim kurumlarında sosyal psikoloji dersleri vermiştir. 1978 yılında *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar* isimli profesörlük tezi ile sosyal psikoloji profesörü olmuştur (Can, 2016: 21; Güngör, 2020). Profesörlük tezi ve ölümünden sonra kitaplaştırılan *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak* kitabı, sosyal psikoloji ve özellikle ahlak psikolojisi temelinde kaleme aldığı eserleridir. Bir sosyal bilimci olan Güngör'ün eserlerinde sosyal ahlak, ahlak psikolojisi ve değerler gibi konuları ele alması dikkatleri üzerine çekmesine neden olmuş (İpek, 2018: 39) ve Türkiye'de sosyal psikoloji alanının gelişmesine katkı sağlamıştır (Güngör, 1996). Aynı zamanda Erol Güngör din, psikoloji, ahlak, kültür ve milliyetçilik gibi çeşitli konular üzerinde eserler kaleme almıştır. Bu eserlerinde, üzerinde durduğu konulardaki geçmiş fikri birikimleri dikkate almış ve bir adım ileri taşımaya çalışmıştır. Aynı zamanda kendi düşüncelerini de dile getirerek her sınıftan insanın anlayabileceği sade bir dil kullanmıştır (Verim-Işık ve Avcı, 2020: 39-40).

Güngör, içinde bulunduğu dönemin Türkiye'sinde çok sayıda fikir ve eser vermesine rağmen hakkında en az konuşulan mütefekkirlerimizden birisidir (Kayalı, 2021: 115). Aynı zamanda günümüzde daha çok Milliyetçilik ve İslamcılık yönündeki fikirleriyle ve sosyolog kimliğiyle ön plana çıkmaktadır. Mevcut çalışmanın asıl amacı ise bir sosyal psikolog olan Erol Güngör'ün ahlak psikolojisi alanına sunduğu fikirleri, eserleri ve katkıları psikoloji disiplini penceresinden incelemektir. Bu doğrultuda; ahlak psikolojisi alanının mevcut konumuna, alanın gelişim aşamalarına detaylı olarak yer verilecek ve Güngör'ün ahlak psikolojisi anlayışı ile güncel ahlak tartışmaları arasındaki benzerlik ve farklılıklara odaklanılacaktır.

Ahlak Nedir?

Erol Güngör'ün Ahlak Tanımı

Güngör (2020: 15), ahlakın ortaya çıkabilmesi için olayların anlamlandırılmasının ve bu anlamlandırma doğrultusunda hareket edilmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda insan davranışlarında ahlaktan söz edilebilirken diğer canlıların davranışlarında ahlaktan söz edilemeyeceğini çünkü onların iyi ve kötü davranışları ayırt edebilecek zekâlarının olmadığını ve davranışlarının sadece öğrenmeden ibaret olduğunu düşünmektedir (Güngör, 2020: 5). Aynı zamanda Güngör (2010: 27), ahlaki davranışın söz konusu olduğu durumlarda, insanların iyi ve kötü yargılarda bulunmasını sağlayan ahlaki değerlerinin olduğunu söylemektedir. Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar isimli profesörlük tezinde ise ahlaki değerlerin diğer değerlerle (dini, sosyal vb.) ilişki içinde olduğundan bahsetmekte (Güngör, 2010: 73) ve birincil olarak hangi değere önem verildiğinden ziyade tüm insanların ahlaki değerlere özel bir önem verdiğini vurgulamaktadır (Güngör, 2010: 123). Ayrıca Güngör (2010: 19) insanların önem verdiği ahlaki değerlerin, günlük hayat içinde önemli bir konu olduğunu ve toplum tarafından ahlaki olarak iyi olduğu düşünülen davranışlarda bulunmanın, insanları mutluluğa götüreceğini düşünmektedir (Güngör, 2010: 32). Aynı zamanda toplum tarafından ahlaksızlık olarak adlandırılan davranışlarda bulunan insanların, ahlaksız değil kötü ahlaklı olduklarına da dikkat çekmektedir (Güngör, 2020: 11).

Güngör (2020: 58), ahlaktan bahsedebilmek için insanların bir arada yaşamaları ve birbirleri ile ilişki içinde olmaları gerektiğini düşünmektedir. Nitekim ahlakı; insanlar arası ilişkileri düzenleyen, güveni, huzuru ve uyumu sağlayan kurallardan oluşan bir düşünce ve inanç sistemi olarak tanımlamaktadır. Güngör (2020: 10) bu inanç sisteminin oluşturduğu kuralların olmaması durumunda insanlar arasında bir kargaşanın hâkim olacağını, insanların bir arada güven ve huzur içinde yaşayamayacaklarını belirtmiştir. Ahlakı tanımlarken insanlar arası ilişkileri öne çıkaran Güngör (2020: 8), ahlaki davranışların doğuştan gelmediğini, zaman içinde çevre tarafından öğrenildiğini vurgular. Aynı zamanda bütün insanlık için geçerli olan ahlaki davranışlara ulaşmanın zor olduğunu düşünen Güngör (2020: 71), insanlar arası saadeti sağlayabilmek için de bu evrensel davranışlara ulaşmamızın gerektiğinin altını çizmiştir. Nitekim her toplum, hatta toplum içinde bulunan her birey için bile ahlaki kuralların aynı olamayacağını ifade etmektedir (Güngör, 2020: 59). Bununla birlikte ahlakın, toplumun içinde bulunduğu

şartlara ve zamana göre değişeceğini ve bu değişimin olmamasının imkânsız olduğunu çünkü toplumun dinamiklerinin de değişeceğini dile getirmektedir (Güngör, 2020: 12-13).

Ahlakın bilgi, davranış ve duygu olmak üzere 3 unsurunun olduğunu öne süren Güngör (2020: 26), bu unsurlar arasındaki ilişkinin dönemin psikologları tarafından tartışıldığını ve bu boyutlardan birinin ahlaki davranışta ön plana çıktığı vurgulanırken diğerlerinin öneminin de yadsınmadığını ifade etmektedir (Güngör, 2010: 26). Bir ahlaki davranışın ortaya çıkabilmesi için gerekli olan ilk unsurun, davranışın iyi ya da kötü olarak yargılanabilmesini sağlayan ahlaki kurallar hakkında bilgi sahibi olmak olduğunu, elde edilen mevcut bilgiye göre davranmanın veyahut tam tersi davranmanın ise gerekli olan ikinci unsur olduğunu söylemektedir. Son olarak gerekli olan üçüncü unsurun ise ahlaki kurallara karşı hissedilen duygular olduğunu söylemektedir (Güngör, 2020: 26). Güngör (2020: 26-27), bu üç unsurun birbirinden ayrı düşünülmeceği gibi her zaman aralarında da uyumun olamayabileceğini, yani her ahlaki bilginin ahlaki davranışta bulunmayı sağlamayabileceğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda ahlaki davranışta en önemli rolü oynayan unsurun duygular olduğunu ifade etmektedir. Duyguların ahlaki davranıştaki rolünü açıklarken vicdan kavramına özel bir yer vermektedir. Vicdan, Türk Dil Kurumu'nda (TDK, t.y.) "kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya iten, kişinin kendi ahlak değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güç" olarak tanımlanmıştır. Güngör ise vicdanı biraz daha geniş bir pencereden bireyin hem kendi hem de başkalarının davranışlarını doğru ya da yanlış olarak yargılayabilmesini sağlayan bir sistem olarak tanımlar. Bu doğrultuda Güngör; doğru olarak değerlendirilen davranışların kişide olumlu duygular oluşturacağını, yanlış olarak değerlendirilen davranışların ise suçluluk duygusu oluşturacağını dile getirir. Aynı zamanda insanların yaptıkları kötü davranışlar sonucunda vicdan azabı duymamaları ya da suçluluk hissetmemeleri durumunda bu kötü davranışlarını sürdürmeye devam edeceklerini düşünmektedir (Güngör, 2020: 38). Başka bir ifadeyle Güngör iyi ahlaklı kişilerin, kuvvetli bir vicdana sahip olduklarını ve dolayısıyla da suçluluk duygusunu en çok hisseden kişiler olduklarını ifade etmektedir (Güngör, 2020: 44).

Güncel Psikoloji Alan Yazınında Ahlak Tanımları

Psikoloji alanındaki ilk ahlak çalışmaları, gelişim psikologları tarafından farklı bakış açıları ile ele alınmıştır. Piaget (1932) bilişsel gelişim bakış açısıyla, ahlaki davranışın kurallardan oluştuğunu ve bireylerin bu kurallara gös-

terdiği saygının ahlaki anlamak noktasında önemli olduğunu vurgulamaktadır (akt. Er-Vargün, 2021: 89). Çocuklarda iki farklı ahlak türü olduğunu ileri süren Piaget (1932) sınırlama ahlakında, çocukların davranışlarında yetişkinlerin söylediklerinin önemli olduğundan, iş birliği ahlakında ise çocukların özerkliklerinin ön plana çıktığından bahsetmektedir (akt. Cesur, 2020: 35). Piaget'nin çalışmalarından ilham alan ve kuramında onun ahlak anlayışına da yer veren Kohlberg, üç düzey ve altı aşamadan oluşan ahlaki gelişim kuramını önermiştir. Ahlaki gelişim kuramının üç düzeyinden ilki olan gelenek öncesi dönemdeki çocuğun, kültürün iyi ve kötü değer yargılarına duyarlı olduğu ve davranışın sonucunda ödül ya da ceza beklentisi olduğu ileri sürülmektedir. İkinci düzey olan geleneksel dönemdeki bireyin, grubunun veyahut kültürün beklentilerini sorgulamaksızın uygulayacağını ve üçüncü düzey olan gelenek sonrası dönemdeki kişinin ise ahlaki değerlerin doğruluğunu sorgulayacağı ileri sürülmektedir (Kohlberg, 1975: 671). Kohlberg ahlak üzerine yaptığı çalışmalarında, daha çok ahlaki muhakeme üzerinde durmakta ve ahlaki muhakemenin ayırt edici bir etken olduğunu belirtmektedir (Cesur, 2020: 38). Aynı zamanda ahlaki muhakemede bulunabilmek için bilişsel gelişimin gerekli olduğunu belirtmekte ama bilişsel gelişim ve ahlaki muhakeme gelişiminin aynı seviyede olamayacağını da vurgulamaktadır (Kohlberg, 1975: 671).

Ahlakin başka bir açıdan da ele alınması gerektiğini düşünen Haidt (2001: 817) ise ahlaki yargılarda bulunurken sezgi ve duyguların önemine dikkat çektiği sosyal-sezgisel modeli öne sürmüştür. Önceki araştırmacılar ahlaki muhakemenin, ahlaki yargıda bulunmayı sağladığını düşünürken sosyal sezgisel model ahlaki yargının otomatik gerçekleşen sezgiler sonucu ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu model duyguların, sezgiler aracılığıyla ahlaki yargı üzerinde etkili olduğunu söylemektedir (Haidt, 2001: 818) Bir diğer ifadeyle, modele göre bir ahlaki yargıda bulunmadan önce otomatik ve hızlı bir şekilde sezgiler açığa çıkmakta, bu sezgiler bir duygu yaratmakta ve verilecek kararı etkilemektedir (Haidt, 2001: 817-818). Ahlaki yargı sürecinden sonra ortaya çıkan ahlaki muhakeme ise verilen kararı desteklemek için bilinçli üretilen argümanlardır. Sosyal-sezgisel model, ahlakin önemli bir evrimsel adaptasyon süreci olduğunu ve kültür içinde öğrenilmediğini; sadece kültür içindeki girdiler ile ortaya çıktığını öne sürer (Haidt, 2001: 828). Aynı zamanda ahlakin insanları diğer canlılardan ayırdığını ve bireyi saygınlıştırdığını ifade eder (Haidt, 2003: 852). Daha sonra Haidt, sosyal-sezgisel model ile evrimsel ve antropolojik çalışmaları temel alarak ahlaki temeller kuramını oluşturmuştur. Ahlaki temeller kuramı dört önerme ileri sürmektedir ve bu önermelerin herhangi bir nedenden ötürü kabul edilmemesi duru-

munda kuramın terk edilmesi gerekmektedir. Bu önermelerden ilki ahlakın doğuştan (nativizm) geldiği önermesidir. Bununla birlikte kuram, çevreyi tamamen dışlamayıp büyük ölçüde doğuştan gelen yapının yanında çevresel etkilere de açık olduğunu ifade eder. Doğuştan getirilen ahlakın, kültürdeki gelişim sürecini düzenlediği önermesi ise kuramın ikinci önermesidir. Kuramın üçüncü önermesi, ahlaki yargılama sürecinde sezgilerin, ahlaki muhakeme sürecinden önce ortaya çıktığıdır. Kuramın son önermesi ise tekrar eden çok fazla sosyal sorunun olduğu ve bu nedenle çeşitli ahlaki temellerin olduğu önermesidir (Graham ve ark., 2013: 60-67). Bu bağlamda ahlaki temeller kuramına göre ahlak; doğuştan, sezgisel ve evrensel olduğu düşünülen beş temele dayanmaktadır. Bu temeller ise bakım/zarar, adalet/hilekarlık, sadakat/ihanet, otorite/yıkım ve kutsallık/bozulma olarak isimlendirilmektedir (Haidt ve Joseph, 2007: 17). Curry (2016: 44) ise ahlaki iş birliği bakış açısından ele alarak insan yaşamında meydana gelen çatışma ve iş birliği sorunlarına üretilen kültürel ve biyolojik çözümler olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, iş birliği ile yapılan ahlaki davranışların her kültürde her zaman iyi olarak değerlendirileceğini öne sürmektedir. Bir diğer deyişle bu kuram, aileye yardım etme ve kaynakları bölüşmeyi ahlaki olarak iyi; aileyi ihmal etme ve adaletsizlik yapmayı ise ahlaki bağlamda kötü davranışlar olarak tanımlamaktadır (Curry, 2016: 39-40).

Alan kuramı ise ahlakın refah, adalet, hak ve güven kavramlarına dayandığını ve sosyal ilişkileri düzenleyen kurallar bütünü olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle ahlaki, kişilerin birbirlerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen kurallar olarak ele almaktadır (Smetana, 1999: 312). Alan kuramını geliştiren Turiel hem toplumsal ahlak kurallarının hem de evrensel ahlak kurallarının bir arada olabileceğini savunmuştur (Cesur, 2020: 84). Aynı zamanda ahlakın zorunlu, evrensel olarak uygulanabilir, bağlayıcı ve bireysel olmayan normlar tarafından oluştuğunu ifade etmektedir (Smetana, 2006: 121).

Ahlak Tanımlarındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Erol Güngör'ün ahlaka bakış açısı ele alındığında, bu bakış açısının döneminin psikoloji görüşünden farklı bir yerde durduğu görülmektedir. Nitekim Güngör, ahlaki tanımlarken sosyal ilişkilere dikkat çekmekte; döneminin gelişim psikologları ise daha çok ahlaktaki gelişim aşamalarını vurgulamaktadır. Aynı zamanda gelişim psikologları ahlaki bilişsel açıdan ele almış ve ahlaki muhakemenin, ahlaki davranış için önemli olduğunu düşünmüşlerdir. Güngör ise ahlaki davranışta bulunurken duyguların daha önemli

olduğunu vurgulamıştır. Güngör'ün duygulara olan vurgusu gibi Haidt de sezgi ve duyguların ahlaki yargıda bulunurken esas belirleyici olduğunu ileri sürmüştür. Aynı zamanda Güngör'ün duyguları ön plana alması Haidt'in duyguları ön plana almasından yaklaşık yirmi yıl öncesine dayanmaktadır. Bununla birlikte Güngör ve Haidt, ahlaki yargıda bulunurken duyguların nasıl bir işlevi olduğunu farklı kavramlar üzerinden ele almaktadırlar. Güngör duyguların, olayın vicdani olarak değerlendirilmesinden sonra ortaya çıktığını; Haidt ise duyguların, sezgilerden sonra ortaya çıktığını öne sürmektedir. Bir diğer ifadeyle iki yaklaşım da duyguların önemine değinmekle birlikte ahlaki yargıdaki işlevini farklı süreçlerle açıklamaktadırlar. Diğer yandan Güngör'ün içinde bulunduğu dönem göz önüne alındığında duygulara yapmış olduğu bu vurgu dikkate değerdir.

Ahlaki tanımlama noktasında önemli bir diğer konu ise ahlaki ele alan kuramlardan biri olan alan kuramının da Güngör gibi ahlaki tanımlarken sosyal ilişkilere dikkat çekmesidir. Yukarıda da açıklandığı üzere hem Güngör'ün yaklaşımı hem de alan kuramı ahlakın insanlar arasındaki ilişkileri düzenlediğini ve güveni sağladığını ifade etmektedir. Bu noktada ahlak psikolojisinin evrildiği konum ile Erol Güngör'ün ahlaka bakışı arasında vurgulanan bu benzerliklerin tümüyle aynı kuramsal çerçevede yer aldığını söylemek abartılı olacaktır. Asıl dikkat edilmesi gereken husus ahlakın çok yönlü yapısı içinde kendi döneminden çok sonra, alanda altı çizilen bazı kavramların onun bilimsel çalışmalarında kendine yer bulmuş olmasıdır. Bunun da ötesinde bilimsel çalışmaları, kavramları ele alış ve kuramsal bakış açısı içinde meseleleri toplumsal hayattan ve insani ilişkiler bağlamından koparmadan irdelemiş olması kendi anlayışının özgün yönüdür diyebiliriz.

Güngör, ahlaki davranışların doğuştan gelmediğini ve ahlaki davranışların kazanılmasında çevrenin etkili olduğunu dile getirmektedir. Güncel görüşler ise üç ve altı aylık bebeklerin dahi iyi ve kötü davranışı ayırt edebildiklerini (bk. Hamlin ve ark., 2007; Hamlin ve ark., 2010) dolayısıyla ahlaki eğilimlerin doğuştan geldiğini ve çevre etkisiyle zamanla şekillendiğini öne sürmektedir. İki görüş de ahlaki davranışların kazanılmasında çevrenin etkisini kabul etmekle beraber Güngör, ahlaki bilginin doğuştan gelmediğini düşünmektedir. Bu farklılık da aradan geçen zaman ve alandaki bilimsel gelişmelerin seyri dikkate alındığında oldukça doğaldır. Nitekim Güngör'de içinde bulunduğumuz dönemin mevcut gelişmelerini görmüş olsaydı, ahlakın doğuştan gelmediği fikrini sorgulayabilirdi.

Bir diğer konu ise evrensel ahlaki değerler olabilir mi? sorusuna verilen cevaplardır. Güngör (2020: 12), evrensel ahlak değerlerinin tüm insanlığın huzuru için oluşturulması gerektiğini ancak bunun oluşturulmasının çok zorlu bir süreç olduğunu çünkü her toplumun, hatta toplum içindeki küçük grupların bile ahlaki değerlerinin farklılaşabileceğini düşünmektedir. Güncel ahlak kuramları (Alan Kuramı-Ahlaki Temeller Kuramı) ise kültürel etkilere ve bunların yaratacağı görünür farklılıklara rağmen temelde ahlaki değerlerin evrensel olduğunu ifade etmektedirler. Bu noktada yukarıda bahsedilen farklılığı bilimsel yazının nesnellik yönelimi ile Erol Güngör'ün bilim adamı kimliğinin yanında bir mütefekkir ve münevver olarak olanı ve olması gerekeni sentezlediği eserlerini aynı anda hesaba katmak gerekir. Bir diğer deyişle Erol Güngör; bir yandan bilimsel çalışmaları ile görgül, nesnel, yönetime dayalı çalışmalar yürütürken diğer yandan toplumu gözlemleyen ve alanı olan insan, toplum, ilişkiler üzerine fikir yürüten bir konumda durmaktadır. Onun evrensel ahlak ile ifade ettiği husus tüm insanların bağlı olmaları gereken kurallar bütünüdür tanımlaması iken ahlak kuramlarının evrensel ahlak ile kastettiği daha ziyade evrimsel süreçte edinilen ve doğuştan getirilen ve insan türü için ortak olan bilişsel ya da duygusal mekanizmalardır. Bir noktada olan ile olması gerek arasındaki ayrım da bu ikiliğe dayanmaktadır. Zira ahlaki temeller kuramı da evrensel olan mekanizmaların bireyin doğduğu ve yetiştiği kültür ile şekillendiğini ve ahlakın bu şekilde yerel bir nitelik kazandığını vurgulamaktadır.

Farklılık olarak ele alınabilecek son konu ise ahlakın tüm canlılarda görülüp görülemeyeceği konusudur. Bu konuda Güngör ve Haidt ortaklaşmakta ve ahlaki sadece insanlara özgü ayırt edici bir özellik olarak ele almaktadırlar. Son görüşler ise ahlakın diğer canlılarda da görüldüğünü ve diğer canlıların da iş birliği, barış, değer verme gibi davranışlarda bulduklarını ifade etmektedir (Churchland, 2013: 41). Burada ahlakın ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği hususunun sözü edilen bu farklılıklar adına belirleyici bir ölçüt olduğu söylenebilir.

Ahlak Psikolojisi ve Duygular

Erol Güngör'de Ahlaki Duygular

Daha önce de değinildiği gibi Güngör (2020: 31), ahlaki yargıda bulunurken duyguların ön planda olduğunu vurgulamaktadır. Bireylerin iyi ya da kötü ahlaklı olabilmelerini sağlayan yegâne şeyin duygular olduğunu; yani bireylerin belirli davranışlar karşısında gösterdiği sevinç, suçluluk, nefret

vb. duygulara sahip olmalarının, ahlaklı olmalarını sağladığını düşünmektedir. Aynı zamanda Güngör (2020: 45-114), bireylerin ahlaki davranışlarda bulunmalarını sağlayan gücün bir vicdana sahip olmak olduğunu vurgular. Bununla birlikte vicdan sahibi olan kimselerde ahlaki davranmayı sağlayan kaynağın ise suçluluk duygusu olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla, aslında toplumun oluşturduğu ahlaki kurallar kişinin vicdanında bir yer edinemezse ve önemsenmezse birey kendi davranışlarının neticesinde bir suçluluk duygusu hissetmeyecek ve dolayısıyla kurallara uymayacaktır (Güngör, 2020: 107). Vicdan ve suçluluğun ahlaki davranış için önemini vurgulayan Güngör vicdanı, daha önce de ifade edildiği gibi, bireyin hem kendi hem de başkalarının davranışlarını iyi ya da kötü olarak yargılayabilmesini sağlayan bir sistem olarak tanımlamaktadır. Suçluluk ise kişinin kötü olarak yargıladığı davranışları yapması neticesinde ortaya çıkmaktadır (Güngör, 2020: 39). Ahlaki olarak iyi veya kötü davranışları da vicdan penceresinden ele alan Güngör (2020: 42); ahlaki kötü davranış, bireyin işlediği bir davranışın yanlış olduğunu bilmesi ve suçluluk hissetmesi olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda ahlaki kötü davranışın suçluluk yaratabilmesi için kişinin vicdan sahibi olması gerektiğine de dikkat çekmektedir.

Ahlaki olarak iyi davranışta bulunabilmek için ise yine kuvvetli bir vicdana ve suçluluk duygusuna ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir. Freud'un öne sürdüğü suçluluk hissetme ve kötü davranışta bulunma ters orantılıdır fikrini destekleyen Güngör (2020: 44-45), kendini daha fazla suçlayan ve vicdan azabı çeken kişilerin daha iyi bir ahlaka sahip olduklarına inanmaktadır. Toplumda vicdanı zayıf olan bireylerin ise kurallara uymayan kimseler olduğunu düşünmektedir. Bu noktada dinlerine göre yaşayan insanların daha ahlaklı olacaklarını çünkü bu kimselerin olumsuzluklar yaşadıklarında kendilerini suçlayacaklarını öne sürmüştür. Ayrıca vicdanın sadece ahlak kurallarına uyulmadığında ortaya çıkmadığını, bazen bireylerin hoşuna gidebilecek ama özünde yanlış olan kuralların olduğu bir toplumda bireyleri doğru yola çekebilmek için de vicdan sahibi insanlara ihtiyaç duyulacağını belirtir (Güngör, 2020: 107). Ahlaki olarak tam bir olgunluğa ulaşan, toplumun ondan beklediğinden daha fazlasını veren, kişisel varlığını ahlaki davranışa adanmış ve vicdanı hep rahat olan insanları fazilet (erdem) sahibi insanlar olarak isimlendiren Güngör (2020:108), bu insanların mutlu olmalarını sağlayan en önemli özelliklerin onlarda hali hazırda bulunduğuna inanır.

Vicdanın bir iç denetim mekanizması olduğunu düşünen Güngör (2020: 38-39), çocuklarda vicdanın olmadığını, zaman içinde oluşacağını dile geti-

rerek vicdan gelişimi için gerekli bir olgunluk seviyesinin olduğunu ileri sürmüştür. Bireylerin ahlakı, başkalarının iyi veyahut kötü olarak tanımladıkları değer yargılarından öğrendiğini ve çocuklarda bu öğrenme sürecinin aile ile olduğunu ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle çocuğun iyi ya da kötü davranışlarda bulunmasını sağlayan bir dış denetim gücü (ailesi, annesi) olduğunu ve bunun zamanla iç denetim (vicdan) mekanizması haline geleceğini belirtir. Bu iç denetim mekanizmasının, çocuğun benliğini ve kendisinin ayrı bir birey olduğunu fark ettiğinde ortaya çıkacağını ve dışardan bir denetime ihtiyaç duymadan ahlaklı davranmayı sağlayacağını ileri sürmektedir. Bunun bir yönüyle Kohlberg'in yukarıda da değinilen ahlaki gelişimdeki düzey yaklaşımının özgün bir yorumu olduğu düşünülebilir. Bu noktada Güngör kişinin kendisini ve kendi benliğini daha yakından tanımasının kuvvetli bir vicdana sahip olmasını sağlayacağına inanmaktadır. Nitekim bireyin kendisini tanımasının, sergilediği davranışlarının asıl sebepleri ile gerçeği yansıtmayan sebepleri arasındaki ayrımı yapmasını kolaylaştıracağını düşünmektedir. Bir başka ifadeyle aslında kişinin benliğinin, kendini koruma stratejisi olarak bazı davranışların sorumluluğunu almaktan kaçınacağına ve bunun da vicdani bir huzura ermeyi sağlayacağına inanmaktadır. Bununla birlikte, bu vicdani huzurun her zaman gerçekçi olmayabileceğini ve kişinin bu aradaki farkı anlayabilmesini sağlayacak yegâne şeyin benliğini iyi tanımak olduğunu düşünmektedir (Güngör, 2020: 43). Bu açıdan bakıldığında sosyal psikolojide bilişsel çelişki ve tutarlılığın sağlanmasına dair süreci tarifleyen popüler kuramların görüşleri ile bir paralellik göze çarpmaktadır (bk. Arslantürk, 2020). İnsanların, gayri ahlaki eylemlerini nasıl meşrulaştırdıkları ve vicdani yaptırımlardan nasıl sıyrıldıkları hakkındaki mevcut bilgimizin temelini Erol Güngör'ün yaklaşımı içinde bulabilmekteyiz.

Diğer yandan Güngör (2020: 31), vicdanın doğuştan bireylerde var olmadığını, zamanla, olgunlaşmayla ve ahlak terbiyesiyle ortaya çıktığını öne sürmektedir. Vicdan kavramı ve vicdanın ahlaki davranışlardaki rolüne vurgunun ötesinde bunun gelişimsel olarak nasıl inşa edileceği hakkındaki düşünceleri itibarıyla ahlaki eğitimi de ihmal etmemesi oldukça önemlidir.

Güncel Psikoloji Alan Yazınında Ahlaki Duygular

Ahlaki davranışın nasıl ortaya çıktığı ve bu davranışları nelerin motive ettiği gibi sorular her zaman ahlak araştırmalarının gündeminde olmuştur. Genel görüşler daha çok ahlaki davranışta bulunurken akıl yürütme süreçlerinin etkisine odaklanmış ancak bazı düşünürler ahlaki davranışlarda bulunurken duyguların etkisine odaklanarak ahlaki davranabilmek için belirli

duyguların olması gerektiğine dikkat çekmişlerdir (Pizarro, 2007: 587). Pizarro (2007: 588) ahlaki duyguları, diğerinin acısını önemsemeyi sağlayan duygular (empati-sempati-merhamet), kişinin ahlaki kurallara uymadığı durumda kendini cezalandırmasını sağlayan duygular (utanç- suçluluk) ve diğerlerini cezalandırmayı sağlayan duygular (öfke-tiksinme) olmak üzere üç şekilde ele almıştır. Diğer araştırmacılar tarafından farklı sınıflandırmalarla ele alınsa da ahlaki duygular olarak alan yazında sıklıkla bu duygular çalışılmaktadır (bk. Haidt, 2003). Pizarro (2007: 589) tarafından ele alınan duygular dışında diğerini övücü duygular olarak isimlendirilen yüceltme ve şükran duyguları da (Haidt, 2003: 855) alan yazında çalışılmaktadır. Yukarıda bahsedilen bu duyguların, çeşitli olumsuzluklar neticesinde ortaya çıkacağı ve var olan bu durumu çözmek (adalet aramak vb.) için kişiyi motive edeceği düşünülmektedir (Pizarro, 2007: 589). Bu bölümde bütün ahlaki duygulara odaklanmak mümkün olmadığı için Erol Güngör'ün de ele aldığı suçluluk duygusuna ve vicdan konusuna odaklanılacaktır.

Karakaş (2017) suçluluk duygusunu, yanlış bir şey yaptığının inanan kişinin hissettiği yaralayıcı bir duygu olarak tanımlamakta ancak suçluluğun yapılan yanlış düzeltmek için de motivasyon sağladığını öne sürmektedir. Yapılan çalışmalarda da suçluluk duygusunun sosyal ilişkilerde uyumu sağladığı (Arimitsu, 2001: 1), kişileri toplum yanlısı davranışa ve iş birliğine motive ettiği görülmüştür (De Hooge ve ark., 2007: 15; De Hooge ve ark., 2011: 1). Güncel çalışmalarda suçluluk duygusunun ahlaki olarak iyi davranmaya motive ettiği görüldüğüne göre suçluluk duygusuyla yakından ilişkili olan vicdan kavramının ahlaki davranışta bulunma noktasında nasıl bir etkisi olduğu sorusuna cevap vermeye çalışalım.

Breslavs (2013: 66) vicdanın içsel bir bileşen olduğunu ve kişinin kendi değer sistemine göre hem kendisini hem de başkalarını değerlendirmesini sağladığını öne sürmektedir. Klasik psikanalitik kuram ise vicdanı; kişiliğin üç bileşeninden olan, toplumun ahlak kurallarını bilen ve buna göre yargıda bulunmayı sağlayan süperego ile ilişkilendirmiştir (Arslantürk, 2020: 210). Bu tanımlarda da görüldüğü üzere vicdan, kişinin ahlaki eylemleri yargılamasını sağlayan bir sistemdir. Vicdanın bu yargılama işleminden sonra genellikle açığa çıkan duygunun suçluluk duygusu olduğu ve vicdanı gelişmemiş bireylerde bu duygunun açığa çıkmayacağı öne sürülmüştür (Sulmasy, 2008: 2). Aynı zamanda yapılan meta analiz çalışmasında suçluluk duygusunun yetişkinlerde vicdan ile ilişkili olduğu, çocuklarda ise vicdan gelişimi ile ilişkili olduğu görülmüştür (Dost ve Yağmurlu, 2008: 112). Görüldüğü üzere alandaki çalışmalarda vicdan genellikle duygularla ilişkilendirilmiş olsa da vicdanın

sadece duygularla sınırlandırılmayacağı düşünülmektedir (Sulmasy, 2008: 3). Nitekim vicdanın işleyişine katkı sağlayan süreçlerin neler olduğunu merak eden Schalkwijk (2018: 3) bunların empati, öz bilinç duyguları (suçluluk-utanç) ve ahlaki muhakeme süreçleri olduğunu öne sürmüştür. Özetle vicdan, duygularla yakından ilişkili olmakla birlikte muhakeme sürecini de içinde barındırmaktadır. Ayrıca vicdanın gelişmesi için çocuğun; toplumun, bireylerin ve ailenin ondan ne beklediğini ya da davranışlarının sonuçlarının ne olacağını (ödül-ceza) öğrenmesi ve bunları zamanla içselleştirmesi gerekmektedir (Churchland, 2013: 164). Çocuk bunu içselleştirdiği zaman artık davranışlarını iyi veya kötü olarak yargılayabilecektir.

Ahlaki Duygulardaki Benzerlik ve Farklılıklar

Tüm bu tartışmalarda anlaşılacağı üzere ahlaki davranışlarda duyguların önemine Erol Güngör'den sonra da pek çok araştırmacı değinmiştir. Güngör ahlaki davranışları etkilediğini düşündüğü suçluluk duygusuna ve bu duygunun vicdanla olan bağlantısına odaklanmıştır ancak alan yazında empati, utanç, öfke, şükran vb. birçok duygunun ahlaki davranış ile ilişkisi araştırılmaktadır. Güngör'ün odaklandığı suçluluk duygusu ve vicdan kavramı ile ilgili yaptığı tanımlamalar, vicdan gelişimine ilişkin açıklamaları ve öne sürdüğü fikirler alandaki araştırmalarda yeterince tanınır olmasa da sözü edilen kavram ve tartışmalar hala alan yazında güncelliğini korumaktadır.

Ahlak Gelişimi

Erol Güngör'e Göre Ahlak Gelişimi

Ahlaki davranışların doğuştan gelmediğini, çevre tarafından öğrenildiğini öne süren Güngör, kişinin çevresinden öğrendiği ahlaki davranış kendinden sonraki nesillere öğreteceğini; dolayısıyla bu öğrenme ve öğretme döngüsünün devam edeceğini düşünmektedir. Bu nedenle ahlakın bir eğitim meselesi olduğunu lakin bu eğitimin sadece okullarla sınırlı olmadığını ve toplumdaki herkesin hem öğretmen hem de öğrenci olarak bu eğitimde olduğunu öne sürmektedir. Nitekim ahlaki kişiliğin oluşmasında, anne/baba, arkadaş ve öğretmen gibi yakın çevredeki bireylerin daha etkili olduğunu ifade etmektedir (Güngör, 2020: 8-9). Çocuğun toplum içinde nasıl davranması gerektiğini de ilk olarak ailesinden öğrendiğini; tıpkı toplumun içinde olduğu gibi aile içinde de kuralların olduğunu, bunların sonucunda ödüller ve cezaların verildiğini ve bunların çocuğu topluma hazırladığını düşünmektedir. Çocuğun artık ergenlik çağında toplum içinde nasıl davranması

gerektiğini kendisinin planlamaya başladığını ve hatta toplumdaki düzensizlikleri değiştirme isteğinin açığa çıktığını öne sürmektedir (Güngör, 2020: 33-34). Aynı zamanda ahlak gelişiminin zihin gelişimiyle beraber ilerlediğini söyleyen Güngör (2020: 28), çocuğun içinde bulunduğu toplumun kurallarını içselleştirebilmesi için zihnin gelişiminin belirli bir seviyede olması gerektiğini vurgulamaktadır. Güngör'ün bu vurgusu, Kohlberg'in (1973: 646) ahlaki gelişimin, bilişsel gelişimi gerektirdiği fikriyle paraleldir. Çocuğun ahlakının gelişebilmesi için davranışların öğrenilmesi gerektiğini ve bunun da model alma ya da diğlerinin davranışlarını benimseme yoluyla gerçekleşeceğini öne süren Güngör'ün öğrenme kuramcılarını izlediği görülmektedir. Bu kurama göre model alarak öğrenen çocuğun, kişilerin yaptığı iyi ve kötü davranışların sonucunu göreceği ve ona göre davranışını şekillendireceği düşünülmektedir. Rol öğrenme olarak adlandırılan öğrenmede ise kişinin yaşam içinde sahip olduğu belli rollerde (öğretmen-anne) nasıl davranacağına karar vermesi diğlerinin davranışlarını içselleştirmesi ile gerçekleşmektedir (Güngör, 2020: 28-29).

Ahlaki kişiliğin oluşması noktasında en önemli rolü ailenin üstlendiğini düşünen Güngör (2020: 155-156), okulda da ahlaki davranışların öğrenilebileceğini ama bu öğrenmenin ailedeki öğrenmeye kıyasla öneminin daha az olduğunu düşünür. Nitekim okullardaki eğitimin daha çok sözlü olarak verilen bilgi ve tavsiyelerden oluştuğunu ama ahlaki davranışın uygulama ve duygu unsurunun ailede gelişeceğini belirtir. Dolayısıyla ailenin çocuğa sadece yaşam hakkında bilmediği şeyleri öğretmediğine, ilerideki hayatı için en doğru olan şeyleri de öğrettiğine inanır. Mesela çocuğun düzenli olma, cömert ya da cimri olma gibi davranışlardan hangisini uygulayacağını; bir otorite karşısında nasıl davranması gerektiğini veya diğere canlılara nasıl davranacağını ilk olarak ailesinden öğreneceğini öne sürmüştür. Diğere bir deyişle çocuğun hayatına şekil veren bazı davranışlarını çok küçük yaşlarda ailesinden öğrendiğini ve bu öğrenmenin kalıcı olduğunu düşünmektedir. Ailedeki bu öğrenme sürecinin de hayat akışı içinde plansız gerçekleştiğini ifade eder. Ailenin ahlaki gelişimde önemini vurgulayan Güngör, bu ahlaki davranışların çocuğa öğretilmesi noktasında ceza ve ödülün önemini kabul etmektedir. Lakin cezanın üzerinde daha fazla durmuş ve cezanın sadece fiziksel şiddet olmadığını çocuğun ihtiyacı olan şeylerin (sevgi-yiyecek vb.) verilmemesinin de bir tür ceza davranışı olduğunu söylemiştir. Ayrıca fiziksel şiddetle ceza verilip terbiye edilmeye çalışılan çocukların vicdan sahibi olmadıklarını ve ileri derecede bu cezalara maruz kaldıklarında ise psikopatik kişilik özellikleri göstereceklerini öne sürmektedir. Psikopatlığı ahlaki delilik olarak tanımla-

yan Güngör (2020: 36-40), bu kişilerin ahlaka uygun olan davranışları bildiklerini lakin buna ters bir hayat yaşadıklarını ve bundan zevk aldıklarını aynı zamanda da her türlü suçu işleyebileceklerini söyler.

Güncel Psikoloji Alan Yazınında Ahlak Gelişimi

Ahlaki davranışın gelişimi noktasında sosyal ilişkilerin önemli olduğu bilinmekle beraber arkadaşlık ilişkisine, öğretmen ilişkisine veya aile ilişkisine atfedilen önem araştırmacılar arasında farklılık göstermektedir. Ahlak psikolojisi alanın temelini oluşturan Kohlberg ve Piaget çocukların arkadaşlık ilişkilerinin ahlak gelişimi için önemli olduğu vurgusunu yapmışlardır (Erden-Çınar, 2020: 322). Piaget (1932) arkadaşlık ilişkisinin aile ve çocuk ilişkisinden farklı olduğunu vurgulamaktadır. Bir başka ifadeyle, aile ve çocuk iletişimde çocuğun genellikle uyum sağlama eğiliminde olduğunu öne sürmekte ve arkadaşlık ilişkilerinde ise karşılıklı bir iletişim olacağını ve bunun ahlaki gelişimi sağlayacağını ifade etmektedir (akt., Er-Vargün, 2021: 104). Benzer şekilde arkadaş ilişkilerinde, çocukların ahlaki davranışlarının iyi ya da kötü olduğunu anlamak noktasında birbirlerine yardımcı oldukları da düşünülmektedir (Er-Vargün, 2021: 104). Çocukların ahlak gelişimi için okulun ve okulda verilen eğitimin de büyük bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Çocuklar okullarda rol model alabilecekleri bir öğretmene sahiptirler. Aynı zamanda okullarda doğru davranışların önemini öğrenmekte ve ailelerinden sonra en çok okullarda vakit geçirmektedirler (Aydın, 2021: 314). Bazı araştırmacılar ise ahlak gelişiminde ebeveynin tutumlarının önemli bir rolü olduğunu çünkü çocuk ile ebeveynin çok fazla vakit geçirdiklerini ve aralarında duygusal bir bağın olduğunu öne sürmektedirler. Bu nedenle araştırmacılar, ebeveynlerin çocukları etkileme potansiyellerinin daha yüksek olduğunu düşünmektedirler. Aynı zamanda alan yazında, çocukların toplumda uygun görülen ya da görülmeyen davranışları ve toplumsal değerleri ilk önce ailelerinden öğrendiklerini de dile getirilmektedir (Er-Vargün, 2021: 100).

Sosyal alan kuramına göre ebeveyn, çocuğun uyması gereken ahlak kurallarının neler olduğunu ve bu kuralların uygulanmaması durumunda neler olabileceğini detaylı olarak anlatırsa ve aynı zamanda çocuğun yapmış olduğu davranışları hakkında düşünmesini sağlarsa ahlak gelişimini destekleyecektir (Smetana, 1999: 316). Ebeveyn ve çocuk arasındaki duyarlı ilişkinin vicdan gelişimini nasıl etkilediğini inceleyen boylamsal bir çalışmada da hem ilk çocukluk yıllarındaki hem de okul çağındaki çocuklarla duyarlı iletişim kurmanın vicdan gelişimini olumlu etkilediği görülmüştür (Kochanska ve

Murray, 2000: 429). Benzer şekilde ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkinin ahlaki gelişimi nasıl etkilediğini inceleyen başka bir çalışmada, ebeveynin ceza verici ve düşmanca tutumlarda bulunmasının çocuğun ahlak gelişimini olumsuz etkilediği görülmüştür (Er-Vargün, 2019: 121). Bu minvalde yapılan başka bir çalışmada, ebeveynin sert davranışları ve fiziksel ceza uygulamalarının çocukların daha az ahlaki davranışlar sergilemesine ve saldırganca davranmasına neden olduğu bulunmuştur (Carlo, 2006: 560). Dekovic ve arkadaşları (2003: 231) çocuklarına destekleyici davranan, davranışlarında tutarlı olan ve cezayı kullanmayan ebeveynlerin çocuklarının antisosyal davranışlarda bulunma riskinin daha düşük olduğunu belirtmişlerdir.

Ahlak Gelişimindeki Benzerlik ve Farklılıklar

Buraya kadar sunulan bilgiler ışığında, ahlaki gelişimde ailenin önemi- ne hem Güngör hem de güncel alan yazındaki araştırmacılar değinmiştir. Bununla birlikte Güngör’de, güncel alan yazından farklı olarak, arkadaş ilişkilerinin ahlak gelişimindeki önemine güçlü bir vurgu görülmez. Aslında Güngör ahlak gelişiminde en önemli unsurun aile ilişkileri olduğunu ve okullardaki ahlak eğitiminin aile ilişkilerinden daha az önemli olduğunu belirtmiştir. Güncel alan yazında ise ahlak gelişimini etkileyen birden çok etkenin (okul-eğitim-arkadaş-öğretmen) olduğu ve bunların hiçbirinin öneminin yadsınamayacağı ifade edilmiştir. Nitekim Güngör’ün yaşadığı dönemden içinde yaşadığımız döneme kadar, bilimin ve teknolojinin getirdiği birçok değişim yaşanmıştır. Bunlardan birisinin de toplumun aile yapısındaki değişiklik olduğu söylenebilir. Bu değişim aile içindeki iletişimin azalmasına ve dolayısıyla da ailenin çocuğa aktardığı bilgi miktarının kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Konuya bu minvalden bakıldığında Güngör’ün aileye atfettiği önemin güncel yazında giderek azalması ve başka alanlara da sıçramış olması doğal görülmektedir.

Güngör aynı zamanda ahlaki delilik olarak isimlendirdiği psikopatlığın oluşmasında ebeveynin çocuğu yetiştirme şekline vurgu yapmaktadır. Güngör’ün yaptığı bu vurgu dikkate değerdir çünkü güncel alan yazında da ebeveynlerin çocuklara gösterdikleri olumsuz tutumların antisosyal kişilik özellikleriyle ve saldırgan davranışlarla ilişkili olduğu yönünde bulgular mevcuttur. Güngör’ün kullandığı terminolojide antisosyal bozukluk ile psikopati müteradif olarak görülmektedir. Benzer şekilde Amerikan Psikoloji Derneği’nin Psikoloji Sözlüğünde, antisosyal kişilik bozukluğunun psikopatik kişilik bozukluğu olarak da isimlendirildiği söylenmektedir (VandenBos, 2015: 65). Bu tanımlamanın aksine bazı kuramcılar ise bu iki kavramın ben-

zer yönlerinin olduğunu ama tamamen aynı olmadığını savunmaktadırlar. Bu kuramcılara göre en büyük fark, antisosyal kişilik bozukluğunun daha çok davranışsal özellikleri barındırdığı, psikopatlığın ise daha çok duygusal yoksunluk barındırdığıdır. Ayrıca her psikopat bireyde antisosyal kişilik bozukluğu bulunmakta ancak her antisosyal kişilik bozukluğu bulunan bireyde psikopatlık bulunmamaktadır (Dutton, 2020: 54-56). Diğer bir ifadeyle psikopati ve antisosyal kişilik bozukluğunun aynı kavramlar olduğunu savunan bir görüş olduğu gibi bu kavramların tamamen ayrı olduğunu savunan bir görüş de mevcuttur. Bunların tamamen aynı kavramlar olmadığını düşünenler bu kavramların farklı yönlerini vurgulamaktadırlar. Antisosyal kişilik bozukluğuna sahip bireylerin, toplum kurallarına uymadıkları, psikopatik kişilik özelliğine sahip olan bireylerin ise empatiden, pişmanlıktan, suçluluk duygusundan yoksun ve bencil oldukları ifade edilmektedir (Arslantürk, 2020: 181). Aynı zamanda yapılan başka bir çalışmada, psikopatların duygusal uyarılara yanıt veren limbik sisteminin daha az faaliyet gösterdiği bulunmuştur (Kiehl ve ark., 2001: 1). Tüm bu anlatılanlar göz önüne alındığında Güngör'ün bu fikri kıymetli görülmektedir çünkü bu iki kavram birbirinden tamamen uzak kavramlar değil ve o dönemde de birbirinin yerine kullanılmış olabilirler. Dolayısıyla antisosyal kişilik bozukluğu ve psikopatiyi aynı kavramlar olarak ele aldığımızda, Güngör'ün psikopatlığın oluşmasında ebeveynlerin çocuklara yönelik tavırlarının etkisinin olabileceğini söylemesi alan yazında güncelliğini korumaktadır (bk. Ehrensaft ve ark., 2003).

Son olarak Güngör'ün ahlakın öğrenilmesi noktasında ele aldığı model olarak öğrenme davranışının da güncelliğini koruduğu söylenebilir. Nitekim güncel çalışmalarda da ahlaki davranışın öğrenilmesinde, çocukların başkalarını gözlemleyerek davranışlarını şekillendirildiği fikrine sıkça rastlanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, sosyal psikolog olan Erol Güngör'ün ahlakı nasıl ele aldığı ve bunun güncel alan yazında hangi konumda olduğu incelenmiştir. Görüldüğü üzere Güngör'ün ahlakı anlatırken ele aldığı konular, öne sürdüğü fikirler ve yaptığı yorumlar güncel alan yazında hala yer bulmaktadır. Güngör, ahlakı anlatırken dönemin fikri birikiminden yararlanmış ancak bununla yetinmemiş ve bu fikri birikimi daha ileri götürmeye çalışmıştır. Güngör'ün ahlaka bakışının dönemin sınırlı çerçevesinin ötesine uzandığı ve kendisinden çok sonra ilgi gören bazı kavramları, ahlakı çok yönlü ele almak bakımından irdelediği görülmektedir. Bunun da ötesinde onun ele aldığı konulara yalnızca bir sosyal psikolog ve bir araştırmacı olarak yaklaşmamış olması, bir aydın ve düşünür olarak içinde bulunduğu topluma ilişkin gözlemleri ahlak psikolojisi anlayışına da özgünlük kazandırmıştır. Nesnel bilgidен öznel tespit, gözlem ve yorumlara köprü kurabilmek bir yandan bilimsel çalışmaların pratiğe tevlini sağlarken diğer yandan ele alınan konuların toplumsal bilinirliğine de katkı sunmaktadır. Bu minvalde Erol Güngör'ün çok yönlü bakışı, ahlak çalışmalarını basit ve anlaşılır ancak zengin bir çerçeveden ele alması bugün dahi önemini koruyan eserlere imza atmasını sağlamıştır. Diğer yandan tüm bu önemli katkılarına rağmen Güngör, Türkiye'deki psikoloji çalışmalarında yeteri kadar yer bulamamıştır. Gelecek çalışmalarda Erol Güngör'ün eserlerinin, fikirlerinin, araştırma ve yorumlarının ayrıntılı olarak ele alınması, onun psikolojiye yönelik bakış açısını anlayabilmek adına önemlidir. Erol Güngör'ün çalışmaları göz ardı edildiğinde ya da yeterince anlaşılmadığında gerek ahlak psikolojisi gerekse psikolojinin diğer dallarında üretilecek çalışmaların hangi temele dayandığı ve ilgili yazının Türkiye'deki seyrinin nasıl bir süreç izlediği layıkıyla anlaşılamayacaktır.

Kaynakça

- Arimitsu, K. (2001). "The Relationship of Guilt and Shame to Mental Health". *Japanese Journal of Health Psychology*, 2: , 2001: , 24-31.
- Arslantürk, G. (2020). *İyiliğin ve kötülüğün psikolojisi* (1). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aydın, M. Ş. (2021). "Ahlak Eğitimi". *Ahlak psikolojisi* (1) içinde (307-327). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Breslavs, G. M. (2013). "Moral Emotions, Conscience, and Cognitive Dissonance". *Psychology in Russia*, 4: . 2013: , 65.
- Can, İ. (2016). "Erol Güngör'ün İslam'a Dair Sosyolojik Mülâhazaları". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36: , 2016: , 20-30.
- Carlo G. (2006). "Care-based and Altruistically Based Morality". *Handbook of moral development* içinde (119-154). London: Lawrence Erlbaum Associates Publication.
- Cesur, S. (2020). *Ahlakın sosyal psikolojisi* (2). İstanbul: Pales Yayıncılık.
- Churchland, P. S. (2013). *Güvenen beyin* (Yelda Türedi). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Curry, O.S. (2016). "Morality as Cooperation: A Problem-Centred Approach". *The evolution of morality* içinde (27-44). London: Evolutionary Psychology
- De Hooge, I. E., Zeelenberg, M. ve Breugelmans, S. M. (2007). "Moral Sentiments and Cooperation: Differential Influences of Shame and Guilt". *Cognition And Emotion*, 5: , 2007: , 1025-1042.
- De Hooge, I. E., Nelissen, R., Breugelmans, S. M. ve Zeelenberg, M. (2011). "What is Moral About Guilt? Acting "Prosocially" at the Disadvantage of Others". *Journal Of Personality And Social Psychology*, 3: , 2011: , 462-473.
- Dekovic, M., Janssens, J. M. ve Van As, N. M. (2003). "Family Predictors of Antisocial Behavior in Adolescence". *Family Process*, 2: , 2003: , 223-235.
- Dost A. ve Yağmurlu B. (2008). "Are Constructiveness and Destructiveness Essential Features of Guilt and Shame Feelings Respectively?" *Journal For The Theory Of Social Behaviour*, 2: , 2008: , 109-129.
- Dutton, K. (2020). *Olağan Psikopatlar* (Cem Duran). İstanbul: Domingo Yayınevi.
- Ehrensaft, M. K., Wasserman, G. A., Verdelli, L., Greenwald, S., Miller, L. S. ve Davies, M. (2003). "Maternal Antisocial Behavior, Parenting Practices, and Behavior Problems in Boys at Risk for Antisocial Behavior". *Journal Of Child and Family Studies*, 12: , 2003: , 27-40.
- Erden-Çınar, S. (2020) "Orta ve Geç Çocuklukta Sosyoduygusal Gelişim". *Yaşam Boyu Gelişim* (Galip Yüksel). (13) içinde (312-346). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Er-Vargün, G. (2019). "Çocuklarda Olumlu Sosyal Davranışın Yordayıcıları Olarak Ahlak Muhakeme, Ahlak Duygu ve Ebeveyn Davranışları". Doktora Tezi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Mersin.
- Er-Vargün, G. (2021). "Ahlak Gelişimi". *Ahlak Psikolojisi* (1) içinde (89-109). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Graham, J., Haidt, J., Koleva, S., Motyl, M., Iyer, R., Wojcik, S. P. ve Ditto, P. H. (2013). "Moral Foundations Theory: The Pragmatic Validity of Moral Pluralism". *Advances In Experimental Social Psychology* (47) içinde (55-130). Burlington: Academic Press.
- Güngör, E. (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar* (4). İstanbul: Ötügen Yayıncılık.
- Güngör, E. (2020). *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlak* (1). İstanbul: Yer-Su yayıncılık.

- Güngör, Ş. (1996) Güngör, Erol. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gungor-erol>
- Haidt, J. (2001). "The Emotional Dog and İts Rational Tail: A Social İntuitionist Approach to Moral Judgment". *Psychological Review*, 4: , 2001: , 814-834.
- Haidt, J. (Ed). (2003). *Handbook of Affective Sciences* (1). The moral emotions.
- Haidt, J. ve Joseph, C. (2007). "The Moral Mind: How Five Sets of İnnate İntuitions Guide the Development of Many Culture-Specific Virtues, and Perhaps Even Modules". *The Innate Mind*, 3: , 2007: , 367-391.
- Hamlin, J. K., Wynn, K. ve Bloom, P. (2007). "Social Evaluation by Preverbal Infants". *Nature*, 450: , 2007: , 557-559.
- Hamlin, J. K., Wynn, K. ve Bloom, P. (2010). "Three month olds Show a Negativity Bias in Their Social Evaluations". *Developmental Science*, 13: , 2010: , 923-929.
- İpek, C. (2018). "Erol Güngör'ün Değer Tasnifi ve Psikolojik Ahlak Kuramları Bağlamında Değerler Eğitime Yönelik Bazı Öneriler". *Cumhuriyet dönemi milli düşünce sistematığında Erol Güngör sempozyumu* (1) içinde (39-53). Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Karakaş, S. (2017). *Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü*. www.psikolojisoszlugu.com
- Kayalı, K. (2021). *Eskimeyen Entelektüellere Yaslanan Türk Düşüncesinin Dinamikleri* (1). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kiehl, K. A., Smith, A. M., Hare, R. D., Mendrek, A., Forster, B. B., Brink, J. ve Liddle, P. F. (2001). "Limbic Abnormalities in Affective Processing by Criminal Psychopaths as Revealed by Functional Magnetic Resonance Imaging". *Biological Psychiatry*, 9: , 2001: , 677-684.
- Kochanska, G. ve Murray, K. T. (2000). "Mother-child Mutually Responsive Orientation and Conscience Development: From Toddler to Early School Age". *Child Development*, 2: , 2000: , 417-431.
- Kohlberg, L. (1973). "The Claim to Moral Adequacy of a Highest Stage of Moral Judgment". *The Journal Of Philosophy*, 18: ,1973: , 630-646.
- Kohlberg, L. (1975). "The Cognitive-Developmental Approach to Moral Education". *The Phi Delta Kappan*, 10: , 1975: , 670-677.
- Pizarro, D. A. (2007). "Moral Emotions". *Encyclopedia of Social Psychology* içinde (587-589). United Kingdom: Sage Publication.
- Schalkwijk, F. (2018). "A New Conceptualization of the Conscience". *Frontiers in Psychology*, 9: , 2018: , 1863.
- Smetana, J. G. (1999). "The Role of Parents in Moral Development: A Social Domain Analysis". *Journal Of Moral Education*, 3: , 1999: , 311-321.
- Smetana, J. G. (2006). "Social-Cognitive Domain Theory: Consistencies and Variations in Children's Moral and Social Judgments". *Handbook of moral development* içinde (119-154). London: Lawrence Erlbaum Associates Publication.
- Sulmasy, D. P. (2008). "What is Conscience and Why is Respect for it so İmportant?" *Theoretical Medicine And Bioethics*, 3: , 2008: , 135-149.
- TDK. (t.y.). *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim Tarihi: 1 Mart 2023, <http://tdk.gov.tr/>
- VandenBos, G. R. (Ed.). (2015). *APA dictionary of psychology*. Washington: American Psychological Association.
- Verim-İşık, H. ve Avcı, M. (2020). "Erol Güngör'ün Düşünce Alamına Ait Bazı Ahlaki Kavramların Değerlendirilmesi". *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1: , 2020: , 38-45.